

ייצוג עוני של ילדים בתקשורת הדיגיטאלית

תקציר

מטרת מטלה זו היא לבחון את הייצוג של ילדים עניים בתקשורת הישראלית הדיגיטאלית. את העוני ניתן לבחון דרך שתי פריזמות רווחות: גישת הרווחה החברתית לפיה החברה היא זו שאחראית למיגור העוני בכלל ובקרב ילדים בפרט, ולעומתה הגישה הניאו ליברלית לפי האדם אחראי על גורלו הכלכלי, ולכן הורי הילדים בלבד אחראים לעוני ילדיהם ולמיגורו (Fink & Lomax, 2014; סטריאר, 2007). מבחינת מגוון עיתונים מקוונים שנסקרו במטלה זו, חלקם מאופיינים כשמאלניים וחילוניים, וחלקם כימניים וחילוניים או דתיים, אך ניתן לראות שקיימת בכלם הכרה נרחבת בעוני הילדים. ברוב המוחץ של הכתבות של עיתונים חילוניים-שמאלניים אנו רואים שיש דרישה כי הממשלה תפעל למען מיגור עוני הילדים, דרישה שגם מופיע בעיתונים חילוניים ימניים. בעיתונות הימנית דתית יש הכרה בעוני הילדים אבל אין ממש המלצות לדרך פעולה למיגורו. מכאן אפשר להסיק שהישראלים ככלל לא הופכים את הילדים העניים ל"אחרים" אלא מכירים בהן כאזרחים שווים ערך (דורון, 2008). וכן אפשר להסיק שהגישה הרווחת, לפחות בחברה החילונית, כלפי עוני ילדים, היא גישת הרווחה החברתית, בעוד שבחברה הדתית נוקטים בעמדה ניטראלית יותר שלא נוטה לצד הרווחה או לצד הניאו ליברליות (Fink & Lomax, 2014; סטריאר, 2007).

מבוא

עוני מוגדר כמצב שבו לפרט חסרים משאבים חומריים בצורה חמורה מאד. מבחינה כמותית, בישראל עוני נמדד כהימצאות מתחת לקו העוני, קרי, עני הוא מי שהכנסתו הפנויה הינה מחצית מההכנסה הפנויה החצינית. דרך נוספת למדוד עוני היא אבסולוטית, כלומר האם האדם מסוגל לרכוש של מוצרים בסיסי או לא. הרשויות בישראל מודדות עוני בצורה יחסית בלבד. נכון ל-2018, 18% מהמשפחות בישראל מצויות מתחת לקו העוני וכ-21% מהנפשות מצויות מתחת לקו העוני. בכל מקרה מדובר בשיפור ביחס לשנים קודמות (אנדבלד, גוטליב, הלר וכראדי, 2019).

דרכי פעולה מדיניות והתייחסות ציבוריות לעוני מוכתבות דרך תפיסת העוני הרווחת בחברה או לפחות בידי מי שהשלטון במושכותיו. השיח הפוליטי הוותיק והנפוץ ביחס לעוני רואה את העני כ"אדם חסר", ותרבותו היא "תרבות הדממה", כלומר על פי תפיסה זו האדם העני לא רלוונטי מבחינה פוליטית. זאת ועוד, תפיסת העוני משתנה ככל שאדם מתרחק מבחינת מצבו הכלכלי מן העוני. כך, אנשים עניים תופסים את העוני במונחים מבניים (כגון אבטלה, אפליה, שכר נמוך ועוד) ורואים את מערכות הרווחה כסוג של תמיכה חברתית, ואילו אנשים ממעמד הביניים והלאה רואים את העוני כנגזרת של אופי או תרבות ורואים את מערכת הרווחה כמעודדת עניים להיות תלויים בציבור לצורך קיומם (סטריאר, 2007).

כיום, החברה המערבית הינה קפיטליסטית ורואה בעוני "בעיה" מבחינה חברתית, כאשר האחריות מוטלת על כתפי העניים: הם כשלו איכשהו בהתנהלותם האישית, התנהלו בצורה לקויה מבחינה מוסרית (לדוג' התבטלו), בעלי אינטליגנציה נמוכה וכדומה, ולכן הם ראויים למעמד חברתי נחות ביחס ליתר האזרחים. גישה זו גם הביאה לכדי התייחסות לעניים כאל "אחרים", כלומר כאל "הם" מול "אנחנו", דבר שגרר התייחסות סטראוטיפית כלפיהם שרק העצימה או לפחות שימרה את נחיתותם המעמדית. התפיסה של עניים כאחרים מביאה לכך שהם מודרים בעיני מעמדות הביניים ומעלה, ואף נתפסים כבעלי תת תרבות משל עצמם (דורון, 2008).

מחקרים מצביעים על כך שיש שלושה סוגים עיקריים של ייחוס סיבתי של עוני בספרות התיאורטית והאמפירית: אינדיבידואליסטית, מבנית ופוליטיסטית. הייחוס האינדיבידואליסטי טוען כי העוני נובע בעיקר מאישיותם והתנהגותיותם של העניים. כלומר לפי ייחוס זה לעניים יש חסרונות אישיים כמו חוסר מוטיבציה, מאמץ ויוזמה; פסיביות, תלות וחוסר הסתמכות עצמית; חוסר מוכנות לעבודה; הרגלי עבודה לקויים; תפיסות (שגויות) לגבי אילוצים חיצוניים למציאת עבודה ולהחזקתם; וכן בעיות רגשיות (למשל, דיכאון) או חוסר יכולות

בין-אישיות. הייחוס המבני רואה בעוני תוצאה של פעולות מורכבות של כוחות מקומיים, לאומיים ועולמיים, הכוללים פעולות של מעמדות, קבוצות, סוכנויות ומוסדות אשר מתקיימים בסדר חברתי וכלכלי מסוים, לדוגמא: גלובליזציה וכוחות כלכליים בינלאומיים; כלכלת השוק הקפיטליסטית ומדיניות כלכלית ספציפית; אפשרויות תעסוקה מוגבלות הנובעות מתנאים גיאוגרפיים, פיזיים או כלכליים מקומיים; שכר נמוך וביקוש מוגבל לעבודה מיומנת נמוכה או להיצע יתר; היעדר מספיק רווחה חברתית והגנה סוציאלית; חוסר כוח פוליטי ואפליה וקיפוח שיטתי על בסיס מעמד, גזע, אתניות או מגדר. הייחוס הפטאליסטי מסביר את העוני באמצעות גורמים שאין לאדם ולא לחברה שליטה רבה עליהם. גורמים אלה כוללים גורל ומזל רע, היעדר יכולת או כישרון מולדים, ומוגבלות ומחלות, בין נסיבות מצערות רבות אחרות. העניים נוטים לייחס לעצמם הסברים שהם יותר מבניים ואילו גורמי הרווחה מסבירים את העוני בצורה יותר פטאליסטית. כמו כן העניים וגם גורמי הרווחה מייחסים חשיבות דומה להסברים אינדיבידואליסטים, מה שיכול להצביע על הפנמה של תפיסת החברה בקרב העניים (Weiss-Gal, Benyamini, Ginzburg, Savaya & Peled, 2009).

בישראל, לא רק שיש הפרדה בין העניים (מי שמתחת לקו העוני) לשאר, אלא גם יש קטגוריזציה בתוך העניים – מי עני יותר ומי פחות, מי עצמאי ומי שכיר, מי וותיק ומי עולה, מי צעיר ומי קשיש, מגזר וכדומה. עניים ראויים בעיני החברה הישראלית הם אלו שמסוגלים לעבוד אבל נסיבות חייהם מנעו מהם זאת או